

Deze leesgrote jeugd, zooals wij haar bezien, is den tijd voorbij, dat de ouders op ieder boekje toezien, dat de jonge menschen in handen nemen. Die tijd is er ook en moet zeker door de ouders benut worden. Maar de rijpende jeugd, waar wij ons nu mee bezig houden, is die dagen al voorbij. En nu doet zich de vraag bij ons op, hoe we bevorderen het lezen van boeken, die goeden en gezegenden invloed hebben op de jonge menschen-zielen.

Over 'talgemeen meen ik te kunnen zeggen, dat de jonge menschen (en zeer dikwijls buiten het weten der ouders en ouderen om) lezen wat los en vast is.

Lezen die boeken, die zondige, verdorven menschen zijn.

Lezen die boeken, die verleiders zijn.

Want boeken zijn menschen en boeken kunnen verleiders zijn.

Daar is menige jonge ziel voor goed bedorven, en voor altijd bevestigd door lectuur, die de zinnen verruikt, de lusten opzweept en de verbeelding bezoedelde.

We kunnen ons niet genoeg met deze kwestie bezig houden.

En nu geloof ik, dat we met de moderne jeugd ons doel kunnen bereiken, zoo we eerst de ogen wijd opendoen voor het hier dreigend gevaar. Vervolgens verdient de oprichting van Christelijke bibliotheken hartelijken steun en kan wel gezegd, dat onze Gereformeerde menschen hiervoor veel meer moesten offeren. De zonde-in-de-stilte, het zoeken van zondige lectuur wordt 't best bestreden door het offer-in-de-stilte, dat gegeven wordt voor de Christelijke bibliotheek. En eindelijk meen ik, dat de ouderen zelf veel moeten lezen om hun kinderen die ze kennen, te kunnen voorlichten. Wij moeten onze jonge menschen leeren lezen. We moeten door onze opvoeding onze jeugd trachten aan te wijzen op goede lectuur. De vorming der jonge keuze beslist hier voor heel het latere leven. De jeugd moet van sommige boeken zeggen: die wil ik niet lezen. De leeshonger moet opgevoerd tot hooger plan. Daarom kan er ook niet genoeg voorlichting gegeven worden.

Voorlichting, die ook tracht de jeugd werken van blijvende aard, boeken van diepe strekking en geestelijke kracht te leeren lezen.

Onze moderne jeugd loopt door haar leeswoede groot gevaar.

Zooals jonge menschen kunnen afhoereeren met de schunnige afbeeldingen in velerlei tijdschrift, alzo kunnen ze zich lezend bezondigen. Een verderfelijke boek in het geheim gelezen kan fataler werken dan de invloed van den levenden verleider.

Naast het Schriftuurlijke: kwade samensprekingen verderven goede zeden, kunnen we gevoegelijk zelden: dwaalt niet; kwade boeken verderven zeer goede zeden.

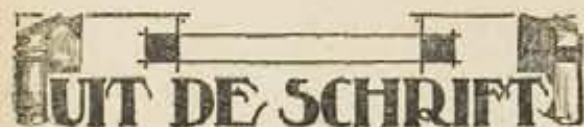
Onze jeugd leze hoogstaande lectuur.

Dit terrein verdient al onze aandacht. Verkeerde boeken wekken hartstochten op, prikkelen de zondige verbeelding, roepen sluimerende duivelen op in den geest van jonge menschen.

Ik zou willen vragen aan de moderne jeugd: Verstaat gij ook hetgeen gij leest?

En als ze me dan antwoorden, wat ik wel vermoed: en of we 't verstaan, dan zou ik willen zeggen: Wanneer 't verstaan u niet zoo gemakkelijk afging, doch u ietwat meer moeite kostte, zou de stille omgang met uw boeken uw jonge leven meer verdiepen en rijker maken.

P. Ch. VAN DER VLIET.

UIT DE SCHRIFT

Goede Vrijdag en Paascheest.

Ik leef, en Ik ben dood geweest.
Openbaring 1: 18.

Wie te Jeruzalem de Kerk van het Heilige Graf bezoekt, staat een oogenblik verwonderd over de dichte nabijheid, waarin zich de heuvel Golgotha bevindt van Jezus' grafspelonk.

Rechts van den ingang beklint men met trappen de hoogte, die eens de kruisheuvel zou geweest zijn; en links, onder hetzelfde kerkdak, verheft zich de zware kapel, waarin men meent, dat de enge ruimte van 's Heilands graf verborgen is. Hoe dicht liggen die twee plaatsen bij elkaar.

Men moge, op grond van de berichten der evangelisten, overtuigd zijn, dat Golgotha en het Graf zich in elkaars nabijheid bevonden hebben, maar zoo naast aan elkaar grenzend was niet te verwachten.

Onwillekeurig komt bij den bezoeker de vraag op, of, ondanks de sterke traditie, de heilige plaatsen hier wel naar waarheid zijn aangewezen.

En toch — deze laatste vraag daargelaten, — mag ons hier van hooger, geestelijk standpunt eene rijke waarheid treffen. Want ja, — Golgotha en het Open Graf, Goede Vrijdag en Paascheest, behooren bij elkander; ze liggen onmiddellijk naast elkaar.

Zeker, de dood en de opstanding des Heeren zijn twee heilsfeiten, die wij ook in de herdenking van elkaar onderscheiden. Maar niettemin laat de Schrift ze, in één en hetzelfde Evangelie-verhaal, onmiddellijk op elkaar volgen; en ook voor het geloofsbesef van den Christen staan ze hand aan hand. Ze vragen om elkaar, en rusten in elkander. Wanneer wij op den Goeden Vrijdag rondom het bange kruis staan, dan rijst voor het geloofs oog daarachter het licht der Opstanding; en als we op den Paaschmorgen ons spoeden naar den hof van Jozef, dan brengen we de herinnering mee van wat op Golgotha geschied was. Wij kunnen het ééne feit niet herdenken, zonder tegelijk ook het andere in onzen geest te hebben. Wij vereenigen ze in één geloof. Ze liggen naast elkaar. In de Heilige Kerk van Christus daalt het geloof de Kruishoogte af om zich aanstonds te begeven naar het Open Graf; en staande bij dat Graf, wendt het zich om en ziet naar Golgotha. Ja, waarlijk, — die twee liggen onder één Tempeldak.

Jezus heeft het zelf gezegd: „Ik leef, en Ik ben dood geweest“.

Ik leef, — wat zou het ons baten, zoo Hij, die het spreekt, niet tegelijk kon zeggen, dat Hij dood was geweest.

„Ik leef“; dat woord had de Christus ook kunnen spreken op Thabor. Toen werd óók Zijne gedaante veranderd, toen overstroomde Hem óók hemelsch leven. Ook toen had hij kunnen ingaan in de vreugde Zijns Heeren; zonder sterven ware onverderfelijke Zijn deel geweest, als van een, die de wet Gods volkomen had volbracht.

Maar, — waar ware de verzoening onzer schuld gebleven, de voldoening aan de straffende gerechtigheid Gods? Waarheen zou een arm, verloren zondaar met de aanklacht zijner consciëntie hebben moeten vluchten?

„Ik leef“ — dat woord zou niet anders geweest zijn dan een felle beschuldiging, predikend wat wij óók hadden kunnen zeggen, zoo we van de Fontein des Levens ons niet hadden afgewend...

Hoor echter! „Ik leef, en Ik ben dood geweest“. Hij, die aan den mond des grafs Zijn leven uitroept, — Hij heeft in dat graf het verscheurde handschrift onzer zonden achter gelaten. Hij is dood geweest. Niet zonder sterven, maar over Golgotha's kruis, en door de diepte des doods treedt Hij als de Levende op ons toe.

Aan het vloekhout verzoende Hij stervend de schuld, in de diepte der spelonk begroef Hij al onze zonden; en wanneer Hij uitreedt in het licht van den Paaschmorgen, dan juicht Zijne gemeente: „De misdaad uws volks hebt Gij weggenomen; Gij hebt al hunne zonden bedekt“.

Wederom, — Jezus heeft het zelf gezegd.

„Ik leef, en Ik ben dood geweest“.

Ik ben dood geweest, — wat nut zou het ons geven, zoo deze Dood niet wederom ten leven ware gekomen?

Ach, wij denken aan de vrouwen, die weenend zaten tegenover den gesloten grafsteen, zonder hope en zonder licht. Dat ware ons deel geweest, zoo die steen niet weder weggenomen, en die Dood niet weder opgestaan ware. Waar bleef dan de volkomen voldoening aan Gods gerechtigheid, waar de betaling der laatste penning. Jezus ware dan nog altijd op den weg der verzoening onzer zonden; Zijn offer zou nog niet ten volle gebracht zijn. En wie zou ook de macht van Satan over den mensch breken? Er ware geen overwinnaar des doods; de schat van Golgotha zou niet kunnen worden uitgedeeld; er zou niemand ten Leven worden gewekt; geen hart zou opengaan voor het heil des kruises; tegenover den gesloten grafsteen in Jozefs hof zou de wereld sterven, want haar éenige Redder lag daarachter in den dood.

Maar hoor opnieuw! „Ik ben dood geweest, en Ik leef“.

Hij, die Zich gaf in de diepte der hel en des doods, — Hij kwam uit de diepte weder op. Hij ging de laatste mijlpaal van den weg van Gods recht voorbij, Hij betaalde de laatste penning onzer schuld. En toen wierp Hij de macht van satan terug; toen brak Hij de koperen deuren, en stootte de ijzeren grendels in stukken; toen wond hij de kluisers van hel en dood gelijk een onmachtigen zweeldek te samen, en legde ze als afgedaan ter zijde; toen werd de Dood begraven, en Christus betrad als de Levensvorst de aarde.

Nu staat Hij naast den afgewentelden steen, met Zijn volkomen verzoenend en levendmakend werk in de handen. Nu deelt Hij Zijne eeuwige gaven uit.

Nu ontrooft Hij den sterke zijne vaten. Nu geeft Hij Zijn schapen het eeuwige leven, en niemand zal dezelve uit Zijne hand rukken. Nu gaat er kracht van Hem uit. Hij legt Zijne hand op doode harten en wekt ze ten leven. En dien Hij ten leven wekt, dien geeft Hij wijsheid en rechtvaardigmaking en heiligmaking en volkomen verlossing, — al de weldaden van Golgotha. En het volk, dat geloovig in den Jozefshof verschijnt, het mag zeggen: Voor al mijne zonden volkomen betaald, en uit alle geweld des duivels verlost.

Juich dan, gemeente van dezen Christus, juich op Goeden Vrijdag en Paascheest beide: „Hij leeft, en Hij is dood geweest!“

Golgotha en het Open Graf saam brengen u het volle heil. Er is geen verdoemenis voor degenen, die in dezen Christus zijn.

Ja, het is goed, dat in de kerk te Jeruzalem de kruisheuvel en de grafkapel dicht naast elkander liggen. Het is goed; want zoo liggen ze voor het geloof; zoo heeft God ze samengevoegd.

Dat dan de mensch ze niet scheide.

Gij, mijn broeder en zusser, die, overtuigd van zonde en van gerechtigheid en van oordeel, al uwe behoudenis zoekt bij het kruis van Christus, maar nog zoo weinig durft gelooven, dat ook úwe zonden daar verzoend zijn; die wel met de vrouwen zoudt willen weenen bij den gesloten grafsteen, — o, maakt toch Golgotha niet los van den Paaschmorgen; blijft toch niet rondtollen in uwe bekommerdheid, alsof uw heil gestorven ware, en de zware steen nog moest worden weggewenteld. Laat toch het blijde licht der Opstanding doorbreken in uwe ziel. Christus leeft. Uwe schuld is weg. Het oude is voorbij gegaan, ziet, het is alles nieuw geworden. Gij kunt niet meer verloren gaan. O, kom, spoedt u van Golgotha naar het Open Graf, en zinkt in geloovige aanbidding aan de voeten van Hem, die leeft en Hij is dood geweest.

En gij, mijn lezer, die wellicht op het Paascheest mede opgaat met de feesthoudende menigte, die het Paaschlied zingt en het feestkleed draagt, maar die nog nimmer uwe schuld voor God hebt willen erkennen, en uzelfen nog nooit voor 's Heeren recht als een verloren zondaar hebt leeren zien, — maak gij den Paaschmorgen niet los van Golgotha. Wat jubelt ge in den Heiland die leeft, zonder dat gij Hem ooit als lijdend en stervend voor uwe zonden gezocht hebt. Wat spreekt ge over geslaakte boeien, zoo ge die boeien nog nimmer hebt voelen knellen? Wat zingt ge van Leven, zoo ge uzelfen nog nooit hebt willen zien als dood in zonden en misdaden. Ga gij op den Paaschmorgen terug naar Golgotha, terug naar Goeden Vrijdag, en leer aan het kruis van Jezus uzelfen kennen als ellendig en arm en voor God verdoemelijk. Wie met Christus opstaan wil, moet met Christus leeren sterven. Wie in de open spelonk zijne gebroken boeien wil zien liggen moet op Golgotha de gebonden handen opheffen naar het kruis. Leer dan op Golgotha Gods recht kennen; en zeg tot Hem, die leeft en ziet, Hij is dood geweest: „Gun leven aan mijn ziel“.

De Gemeente des Heeren heeft schoone herdenkingsdagen; — Goede Vrijdag en Paascheest. Leve zij dan met open hart in de gebeurtenissen van die dagen.

God brengt, als te Jeruzalem, het kruis van Christus en Zijn ontsloten graf in Zijne kerk. Ja, zij behooren in ééne Kerk. Want de ééne Kerk des Heeren is op die feiten gebouwd. Zij is gebouwd op het werk van Hem, die leeft, en Hij is dood geweest. Ga dan in dezen tijd al de aandacht en al het gebed, al het geloof en de hope en de liefde van ons hart naar Golgotha en de Geopende Spelonk, om van daaruit als levende steenen mede gebouwd te worden in den Tempel Gods.

Opdat wij in het nieuwe Jeruzalem daarboven in aanbidding gedanken mogen het kruis en de opstanding van Hem, die leeft en Hij is dood geweest.

U. v. A.

KERKELUK LEVEN

— Over den Bond van „Gereformeerden (Calvinisten)“. (Slot.)

Zooals ik reeds zeide, wil ik thans nog even terugkomen op de kwestie van: de verhouding tot het buitenland. Begrijp ik een brief, dien een van de Bestuursleden over deze zaak schreef, goed, dan heeft men bij de oprichting van den Bond onder andere dingen ook wel, en dan niet in de laatste plaats, gedacht aan de betrekkingen tusschen de nederlandsche en de buitenlandse „gereformeerden“. Ook buiten de grenzen van ons land zijn orthodoxe protestanten, die den gereformeerden naam voeren, of althans dien naam zich waardig achten, of waardig misschien zijn. Aan Calvinisten weten zij zich op een of andere wijze verwant; zij refereeren zich tenminste aan dezen hervormer. Maar over het algemeen gesproken, moet men, om hen tot de breed-gereformeerde groep te kunnen rekenen, het woord „gereformeerd“ wel wat anders, of — laat ons het eens

wat ra
wel w
alzo
gerefo
het w
Kon
groep
naam
reform
groep
vinist
kwaac
metaa
en
het
in vi
nied
saam
ling v
sprek
komen
sne
in de
Hien
— zie
groep
hoore
land
met h
in hel
breke
gerefo
de ge
vele a
lijk z
Bed
de sti
voort
wil. D
dien
het oc
Kerke
niet a
in de
niets
Tot
leden.
Mar
denke
ringe
maar
bedoe
1. I
is wa
wens
tegen
men
nieuw
bede
2. V
a. dit
beter
tot de
wil p
dat h
als d
wordt
gaanc
erken
alle
voora
gerefo
als w
buiten
te ga
licht
„goud
reser
feron
donke
terhe
3. I
het v
meest
elden
tisch
gezor
gerefo
o hui
vrien
moet
vijn
tige
is de
den
Da
En
niet
den
uit
toerc
To
leide
4.

Nu geeft
niemand
in gaat er
d op doode
ij ten leven
rdigmaking
g. — al de
geloovig in
n: Voor al
alle geweld

istus, juich
: „Hij leeft.

ngen u het
or degenen,

Jeruzalem
est elkander
se voor het
jd.

ertuigd van
oordeel, al
n Christus.
at ook uwe
de vrouwen
rafsteen, —
len Paasch-
we bekomen
en de zware
Laat toch
ken in uwe
Het oude is
r geworden.
m, spoedt u
zinkt in ge-
em, die leeft

het Paasch-
de menigte,
leed dringt,
or God hebt
or 's Heeren
ren zien, —
in Golgotha.
zonder dat
or uwe zoon
geslaakte
hebt voelen
ge uezelen
i zonden en
terug naar
en leer aan
als ellendig
e met Chris-
ren sterven.
i boeien wil
iden handen
op Golgotha
die leeft en
n aan mijn'

bone herden-
chfeest. Leve
ssen van die

is van Chris-
k. Ja, zij be-
e Kerk des
gebouwd op
ood geweest.
al het gebed,
van ons hart
nk, om van
wd te worden

daarboven in
s en de op-
lood geweest.
v. A.

VEN

insten). (Slot.)
g even terug-
tot het bui-
n van de Be-
dan heeft men
andere dingen
s, gedacht aan
he en de bui-
n de grenzen
die den gere-
en naam zich
zijn. Aan Cal-
se verwant; zij
vormner. Maar
om hen tot de
nen, het woord
t ons het eens

wat raar zeggen, al vinden sommigen het zó pas goed — wel wat „ruimer” opvatten, dan bij ons. Gereformeerden alzo in den ruimsten zin des woords. Niet zoo streng-gereformeerd, als (tot nu toe) de meesten in Nederland het wel hebben wilden.

Komen nu vertegenwoordigers van de onderscheiden groepen in Nederland, die daar den gereformeerden naam voeren, in aanraking met die buitenlandsche „gereformeerden”, dan poseert een ieder voor zich, en elke groep afzonderlijk, tegenover die buitenlandsche Calvinisten als: de ware gereformeerde(n). Men spreekt kwaad van de anderen. Die anderen hebben het edele metaal van Calvijn niet zuiver bewaard; maar spreker en sprekers-groep hebben dat wel gedaan. Zoo wordt het buitenlandsche gereformeerdeendom wel eenigszins in verwarring gebracht. Onder veel andere voordeelen biedt de nieuwe Bond nu ook nog dit, dat onderlinge saambinding, en diensgevolge ook de officiële regeling van zeker verkeer met het buitenland, al die kwaadspreekrij achter gesloten deuren, of in gehoorzalen, voorkomen zal. Onwaardige concurrentie kan worden afgesneden. Naar buiten wordt het eenheidsfront, althans in de zelf-vertooning, eenigszins hersteld.

Hier komt nog iets bij. In het buitenland worden — zie boven — velen tot de gereformeerde, calvinistische, groep gerekend, die er hier niet toe zouden mogen behooren, zelfs volgens de meening van hen, die in Nederland dan de „ruime” broeders zijn. Gaat het nu aan, met hen contact te zoeken, en intusschen naar binnen, in het eigen land, de samenwerking geheel en al af te breken met menschen, die misschien volgens ons de gereformeerde lijn verlaten hebben, maar die toch van de gereformeerde waarheden meer hebben bewaard, dan vele anderen in het buitenland? Neen, dit zou niet eerlijk zijn.

Bedenk men dit alles, dan wordt de bedoeling van de stichters van den Bond wel duidelijker. Laat men voort niet vergeten, dat de Bond geen „kerkje spelen” wil. Dat hij evenmin kerken vereenigen wil, of iets van dien aard. Men is in den Bond gereformeerd, zooals men het ook is in een ziekenverpleging, of schoolvereeniging. Kerkelijk-gereformeerden maatstaf mag men daarom niet aanleggen. Het is waar, dat kerkelijke formulieren in den grondslag staan aangegeven, „maar we hebben niets anders en daarover kan men het eens worden”.

Tot zoover enkele opmerkingen van een der bestuursleden. Ik gaf diens meening zakelijk weer, naar ik hoop.

Maar — al vraag ik ieder, deze dingen zich wel in te denken, omdat het eerlijk is — maar: al deze redeneeringen kunnen mijn bezwaren niet verminderen. Alleen maar versterken. Ik zou tegenover dit alles — de goede bedoeling — willen stellen volgende bezwaren.

1. In het buitenland is de spraakverwarring groot. Dat is waar. „De Reformatie” sprak er al eens over. En wenschte een hoogleraar in den vreemde, die juist tegen die spraakverwarring „pal stond” sterkte. Moet men zich nu op die spraakverwarring baseeren, om nieuwe spraakverwarring te veroorzaken? Maar de zesde bede verbiedt het.

2. Wil men het buitenland beter inlichten? Best. Maar a. dit kan ook langs andere wegen; b. dit kan langs betere wegen; c. de Bond heeft heel anderen arbeid zich tot doel gesteld, dan alleen maar informaties-geven. Hij wil propaganderen. En nu is het mijn groote bezwaar, dat het buitenland geen goede inlichtingen meer krijgt, als de Bond ons officiële representerende lichaam wordt. Integendeel, de berichten worden naar het gehalte gaandeweg minder. Eerlijke informatie betekent: een erkenning, dat wij in ons land door verschillen, niet alleen van verstand — was het dat alleen maar — maar vooral van hart, hopeloos verdeeld zijn. Dat voorts veel gereformeerd heet, wat niet meer gereformeerd is. En als we dat eerlijk hebben gezegd, dan prikkelt men de buitenlanders — ook voor hen is die prikkel heilzaam — te gaan onderzoeken, met Schrift en confessie, en bij het licht der historie, waar dan wel, en waar dan niet het „goud verdonkerd is”. Laat men dien term vooral niet reserveeren voor — de geboden en op de nuchtere conferenties hem verdoezelen. Lieve menschen, om „verdonkerd goud” weer op te halen, is alleen maar nuchterheid noodig.

3. In plaats van het buitenland te „saneeren” gaat nu het volk in Nederland, dat de roeping heeft, als geneesmeester op te treden, zich inenten met de ziektestof, die elders, in het buitenland, en ook hier, menig Calvinistisch gebakerd lichaam heeft verteerd. Men roept de gezonden en de zieken saam, en zegt: wij zijn tezamen gereformeerd, wij willen niet uw gereformeerde naam, o buitenlanders u ontrooven, en daarom nemen wij, zoo vriendelijk mogelijk, den maatstaf weg, die beslissen moet, wie wel en wie niet den moeien naam van Calvijn en van de Reformatie verdient. Het is een barmhartige geste, zooals men dat tegenwoordig zegt; maar het is dezelfde liberale barmhartigheids-idee, die ik bestrijden moet, zoo vaak ik heb te preeken over Zondag 31.

Dan hoor ik de Genestet ook in de verte:

Zet ze uit de kerk, dus roept ge luid;
Zet liever gij uw kerk wat uit.

En dan heb ik altijd gezegd: dat is niet liberaal, en niet barmhartig; het is óók barmhartig tegenover den vreemde, als de kerk haar gaven, die zij heeft „om uit te deelen” zuiver houdt. Maar nu hoor ik mij toeroepen:

Zet ze uit uw Bond, dus roept gij luid;
Zet liever gij uw Bond wat uit.

Toch blijf ik koppig preeken. Ik heb 't zelf van de leiders geleerd.

4. O, zegt nu iemand, nu heb ik je. Preeken — aan

dat woord hangen we den criticus op. Want preeken doen we in den Bond niet. De bond doet niet hetgeen der kerk is. Een vereeniging is geen kerk.

Zwijg stil, ik heb het ook vernomen.

Maar wat deert mij dat? Het hooge woord moet er maar eens uit: ik vind, dat in onzen tijd de verslapping algemeen is. En over de geheele linie. En ik vind, dat het groote gevaar, dat ons dreigt, niet ligt in een acute ketterij, maar in een permanente. Ik steek, als ik aan de groep-Geelkerken denk, de hand in eigen boezem, en zeg: háár fout was groot, maar ik vrees, dat ons hedendaagsche gereformeerdeendom — ik haal nu de christelijk-gereformeerden en anderen er opzettelijk óók bij — aan een slepende ziekte lijdt, die erger gevolgen dragen zal dan welke acute, volk-beroerende, ketterij ook, waarover men brochures en zoo schrijven kan. Ik heb hierop het oog: dat men niet meer zoekt naar het absolute in elk concreet ding. Vooral niet in de dingen der kerk.

Ik weet, dat mij dit zal kwalijk genomen worden. Ik weer dat niet af. Wel weer ik nadrukkelijk misverstand af, door er op te wijzen, dat ik onder hen, die in den Bond zitten, velen zie — niet eens allen — van wie ik geloof, dat zij in harden strijd hebben geworsteld, meer, beter, zwaarder dan ik, om het absolute woord van God te handhaven in de concrete feiten en machten van hun leven. Maar daarover loopt het niet. Er waart een geest onder ons rond, die, met name in de dingen van de kerk, het absolute woord niet meer aanwil. Die de kerk geen andere taak zou willen opdragen, dan het verwijt van de Lingbeek, en dr Kromsigt te gaan VERDIENEN. Want deze Heeren verwijten de „Kuyperkerk”, dat zij een „partij-tucht” en een „partij-discipline” erop nahoudt. De tucht van de „Kuyperkerk” — zooals deze Heeren het zoo schoon weten te zeggen — is zuiver en alleen maar de tucht van een „partij-kerk”. Dat ligt aan haar separatisme. Zij oefent niet de tucht des christendoms. Zij stelt leefregelen vast voor een GROEP. Niet de sleutelen draagt zij van Gods huis.

Hiertegenover — want de klacht is ongemeen ernstig, en zoodra ze door ons verdiend wordt, zijn we weg — hiertegenover heb ik geleerd, van mijn groote leiders: als de kerk maar leeft in de gehoorzaamheid, en maar vasthoudt aan het Woord van God, dan zal haar tucht geen partij-tucht, haar leer geen partij-woord, haar confessie geen reglementair verbindingsformuliertje van een groepje zijn, doch zóó lang zal die kerk tot ieder mogen zeggen: hier is de kerk van Jezus Christus. Doe gelijk als zij, spreek haar woord; want ieder is schuldig, zich tot ons te voegen.

Dit is het nu, wat men in den laatsten tijd ziet gebeuren: men laat ongemerkt den grondslag, die belijdenis-praktijk, los. Om bij het concrete punt te blijven: wanneer de kerk gezegd heeft: tusschen der Geelkerken en mij ligt de Schrift, dan moet dit óf voor mij gelden als een waarheid, die ik durf belijden voor God, met vrees en beven, maar BELIDEN dan toch; óf ik moet in mijn kerk alles en nog eens alles bewegen, om de uitspraak ongedaan te maken. Maar ik moet niet zeggen: die uitspraak geldt voor mij wel als kerkelijk mensch, maar niet in andere kwaliteit.

Want anders heb ik de kerk inderdaad tot een partij gemaakt. Tot een secte. De „Kuyperkerk” heeft nu eenmaal een Assenreglement, de Wisse-kerk weer een ander, de Geelkerken-kerk weer iets anders; en daar moeten we nu maar in berusten. We gaan de kerk tot partij maken; haar samenkomsten Zondag zijn onderlinge bijeenkomsten tot religieuze vorming van en voor gelijkgezinden, nog al intiem; en de groote arbeid van het rijk der hemelen, dien doen wij buiten haar om. Neen, ik wil de moete bezwaarde niet wezen, en zeg daarom hardop: onder hen, die in dien Bond zitten, zijn er ook — allen zijn zoo niet — die op het door mij aangewezen gevaar nadrukkelijk gewezen hebben, beter, langer, sterker dan ik. Maar het komt nu op het handhaven aan.

Dus, zegt iemand, toch weer kerk en vereeniging verwarren?

Neen, zeker niet.

Laat mij het zoo zeggen: als ik verloofd ben, dan zeg ik tegen mijn meisje, dat ik haar liefheb. Dat is een soort belijdenis. Zij beweegt de ziel. Zijn we alleen, dan zeg ik dat sterk, goed, duidelijk. Met een eed. Zijn we in andere verhoudingen, op straat, onder de menschen, aan het werk, dan zeggen we het niet. Maar we spreken het gezegde nergens tegen.

Zoo kan ik des Zondags in de kerk alleen maar belijden uit de kracht, en met het accent, en met de eedzwering, die den dienst des Woords kenmerken. Aldus heb ik met een eed te zweren, in de kerk, dat tusschen de groep-Geelkerken en mij de Schrift ligt. De christelijk-gereformeerden hunnerzijds moeten met een eed zweren, des Zondags, dat ik dwaal. Zoo alleen kan ik die menschen als broeders behouden, en is mijn bestrijding een wanhoops- of een geloofsdaad, maar in elk geval een erkenning, dat het spreken der kerk een geweldig ding is, en dat een kerk, die maar wat erop lospraat, een hoer geworden is. En wat ik nu in de kerk spreek, behoeft ik nergens anders zóó te spreken. Maar ik mag het nergens tegen spreken.

5. Daarom is het mij wonderlijk te moede, als men in de kerk zegt: de groep-Geelkerken is geen nuance, maar een ongereformeerde strooming. En in een of anderen Bond het anders zegt. Nu zeg ik ds Van Lummel na: het is tijds-teeken. En een bedenkelijk teeken.

6. Men kan mij dus niet verwijten, dat ik met de groep-Geelkerken niet samenwerken wil. Of met anderen. Dat is maar een in-den-hoek-duwend-praatje, waarmee men zich van alles afmaakt, van alles..... wat des Zondags enkele gramstorige broeders en mij ver-

bindt. En dat laatste is het juist, waarin ik hen weer vinden moet. Als er een paar menschen kwaad op mij worden, dan wil ik met hen graag weer één worden, maar op dat punt. Anders is de eenheid toch maar schijn. Nog eens: het is niet waar, dat men op het hier aangegeven standpunt samenwerking afsnijdt. Want — ik verwijs naar prof Hepp — er zijn toch werkelijk wel andere mogelijkheden dan dat men de drie formulieren aanneemt als grondslag? Kan men niet bepaalde punten noemen? B.v. Gods souvereiniteit, Gods verkiezing, de voldoening van Christus, en zoo meer? Ik zeg niet, dat daarmee de zaak gered zou zijn, want ik houd vol, wat prof. dr V. Hepp indertijd aan Dr Engelkes schreef (Ref. IV, 100):

Dr E. spreekt van in hoofdzaak één weten met iemand. Tot de hoofdzaken behoort echter ook de goddelijke ingeving der Schrift. Wat dunkt u van den Christus? is alleen te beantwoorden, als men afdoend bescheid geeft (afdoend, K. S.) op het: wat dunkt u van de Schrift? Christus zelf sprak tot Petrus..... Het gaat hier (geval-Cramer, K. S.) niet over het zijn. Daar blijft ik af. Maar het gaat over het weten.

Welnu, zoo blijf ik ook gelooven, dat met de groep-Geelkerken de samenwerking nooit vlotten zal. En dat, als ze vlot, de zaak van den Bond verlore is. Want ik geloof, dat de groep-Geelkerken geen „afdoend bescheid” geeft op het: wat dunkt u van de Schrift. En, mij hierin refereerende aan prof. dr V. Hepp, constateer ik al weer: dat die groep als geheel bij den Bond komen kan, en dat er tegen haar thans in dien Bond geen enkel afweermiddel is.

Maar goed: met wien zou men niet alles willen probeeren? Als wij ons dan ook maar eens verklaren op die punten, waarop wij het inderdaad eens zijn. Maar niet de drie formulieren. Anders heeft mijn kerk partij-tucht gehandhaafd. En ik vind dat een vreeselijke zonde. Waartegen het oordeel losbranden moet.

Maar schoolvereenigingen dan? En ziekenzorg? Daar zitten ze toch ook? Zoo wordt gevraagd. Ik zeg alweer: moet men het eene geval normaliseeren met een beroep op de abnormaliteit van het andere? Vergeet niet: we zijn nog in de periode van de rechts-kwesties. Te Middelburg is ook gezegd: we hebben rechtsposities te erkennen. En „recht” is een mooi woord. Maar in den Bond was geen enkele rechtspositie. Bovendien: hij staat niet op de gereformeerde „beginselen”, doch op de drie formulieren. En dat is dus iets anders. Bovendien: ik meen ook inderdaad, dat de groep-Geelkerken uit alle scholen te weren is, die gereformeerd willen zijn. En ik verbaas me over wie met mij Assen erkent, en op dit punt anders wil.

8. Men zegt: wanneer de Bond, b.v. in een additioneel artikel, zooals ik het zou willen — hier geeft prof. Hepp tegelijk antwoord op de vraag: zeg dan eens wat wel? — erkent, dat de drie formulieren gehandhaafd zijn in 1928, dan verhindert men contact met het buitenland, en snijdt velen af in het binnenland. Ik antwoord:

a. als ik een goeden grondslag heb, kan ik de uitkomst aan God overlaten.

b. Ik heb onlangs dr Krop geciteerd in perschoon. Daaruit blijkt, dat samenwerking van nationale organisaties, onderling, mogelijk is, ook al heeft elke organisatie weer een eigen grondslag. Het is volmaakt overbodig, trouwens, daaraan te herinneren, want onze kerken — denk aan de zending — weten daar alles van.

c. Als ik als gereformeerde den grondslag stel, dan schiet ik niemand onder de waarschijnlijk gereformeerden uit. De Hervormden uitsluiten? Geen sprake van. Een hervormde kan denken, ook over de kerk, ook over de Schrift, wat hij wil en dus ook wat ik denk. Hij heeft alleen maar van mij een verschil over de praktijk. De kwaal kan hij zien, waar ik ze zie: alleen zoekt hij een andere geneesmethode. En de Christelijk-Gereformeerden? Maar een gereformeerde kan die menschen met den besten wil ter wereld niet uitsluiten, want hij zegt elken Zondag: tusschen hem en mij ligt niets wézenlijks. Hierop zeg ik met ernst: amen.

8. Laat mij terugkeeren op een pad, dat naar mijn overtuiging te kort doet aan den ernst der belijdenis. Eén van beide: men zal de groep-Geelkerken mee mogen nemen op reis naar het buitenland, maar dan zal het reis-gezelschap een ander insigne moeten dragen, óf men zal, met behoud van het tegenwoordige insigne, tot God en tot de Hongaren — zeg nu niet, dat dit een grapje is, want zoo moeten we de dingen nu net precies zeggen — moeten spreken: zij zijn niet gereformeerd. Wil men hen meenemen „op punten”, goed. Ik huiver dan wel, want ik geloof, dat, wie eenmaal anders staat tegenover de Schrift dan de strenge belijder van haar volstrekke autoriteit, alleen toevalligerwijze een zeker quantum van gereformeerde stellingen kan overhouden. En ik houd niet van waarheden, die een zeker quantum verkocht. Maar komaan, dan is tenminste een toestand geschapen, die klopt op de feiten.

9. En laat men nu maar niet boos worden, omdat iemand nu eens in de dingen van kerk en theologie probeert consequent te zijn. Tegenwoordig zitten ze bij ons allemaal te genieten, als prof. Visscher ds Kersten eens goed aanpakt. En diens dwaze leuzen ontloeft. Dat is immers politiek. Dat is dichtbij. Dat is concreet. Dat drukt zich uit in stemmen, en cijfers. Maar velen, die prof. Visscher met genoegen lezen, zouden, als hij dezelfde dingen zei van kerkelijke leiders, met hetzelfde recht, dadelijk zeggen: Gods oogappel. U weet wel, hoe dat dan bedoeld wordt. Ik vraag: is het consequente aanwijzen van de waarheid, ongeacht de gevolgen, in de din-

gen van de kerk en van de theologie niet eerder te pas te brengen dan in concrete kwesties van politiek en kamerzotels? Maar de menschen verleggen het accent.

10. En als God het niet verhoedt, dan gaan we daaraan te gronde. Applaudisseeren kunnen we lang volhouden. Het applaus even snel verloochenen, dat gaat ook. Maar als aan den wortel van ons bestaan het relativisme knaagt, ook in de dingen der kerk, en als men het huis Gods niet meer laat spreken het absolute woord, dan is alles weg. Dan zal de kerk het beven verleen. Dan zal de scheuringawoede nog veel erger voortgaan — want als de kerk toch maar partijreglementjes maakt, dan mag men inderdaad uitzoeken, uitzoeken maar, waar men het gezelligste religieuze onderonsje heeft. Doch alleen een grijpen naar het absolute woord zal het vreezen en beven kunnen bewaren.

Zet ze uit den Bond, dus roept gij luid.

Zet liever gij uw Bond wat uit.

Ik hoor het al.

Maar ik antwoord: heb medelijden met de broeders, die dwalen, en doe Assen niet te niet, en als de pogingen om de voorzichtigten onder hen terug te brengen tot de kerk, waar zij behooren, niet lam, door tot hen te zeggen: gij zijt maar een nuance in het gereformeerde leven. Want als zij dat werkelijk zijn zouden, nog eens: dan wil ik de eerste zijn onder de boetedoeners. Niet maar om een verkeerd woord zal ik dan boeten. Maar om vrijwel heel den inhoud van wat ik in de laatste jaren heb gezegd.

— Réveil-archief.

Men schrijft ons:

Bij akte, 4 April 1930 voor notaris Mr G. Ruys te Amsterdam verleden, is een stichting in het leven geroepen, genaamd Réveil-archief.

Doel der stichting is het bijeenbrengen en bewerken van beschieden, geschriften en curiosa, van belang voor de kennis van het Réveil in Nederland in de 19de eeuw. Het bestuur bestaat uit Mevrouw M. E. Kluit, een achterkleindochter van Willem de Clercq, en voorts uit de heeren Dr J. Th. de Visser, Prof. Dr A. Goslinga, Dr N. Japikse, A. J. de Costa en Mr B. de Gaay Fortman.

Bij de stichtingsakte is bepaald, dat een raad van bij-

stand het bestuur van voorlichting dienep zal. Tot dezen raad worden door het bestuur benoemd bij voorkeur nakomelingen van bekende figuren uit het Réveil en leden van met hen verwante geslachten, alsmede personen, die van het Réveil een bijzondere studie maken.

Er zal ongetwijfeld nog gelegenheid zijn, op deze stichting terug te komen. Reeds nu zij het „Réveil-archief“ aanbevelen aan allen, die in de gelegenheid zijn de stichting te steunen bij het bereiken van haar doel. Inzonderheid kan dit gebeuren door het afstaan van brieven, geschriften, portretten enz., op het Réveil betrekking hebbende.

In afwachting van de instelling van een vast secretariaat, kan men zich tot het verkrijgen van inlichtingen wenden tot Mr B. de Gaay Fortman, Joh. Verhulststraat 77b, Amsterdam.

Tot zoover het ons toegezonden persbericht.

K. S.

Indrukken van den dag.

III.

s.s. „Olympic“, Vrijdag 21 Maart.

Deftig is ons zeedorp zeker. Maar ook in dat deftige dorp woont de zonde.

Wat mij op mijn vorige reis niet zoo opviel, trof mij nu in ongewone mate. Het verschil verklaren kan ik niet. Het zal wel niet hierin gelegen zijn, dat de White Star Line een ander soort passagiers vervoert dan de Cunard Line. Onder de 250, met wie ik ongedwongen en noodgedwongen soms in kennis kom, kwamen eettelijke malen gevallen van ernstige dronkenschap voor. Men ruikt de „drooge“ Vereenigde Staten. En nu zijn er helaas, die hun best doen om te drinken zooveel ze kunnen. Het droevigst beeld geeft wel een miljonair te zien. Hij is een handig zakenman, die er wel voor zorgt, dat in New-York geen druppel alkohol in zijn huis komt. Maar hier gaat hij zich vaak op ergelijke manier te buiten. Den naam verzwijgt ik natuurlijk. Het is mij alleen om het geval te doen. Dikwijls reist hij naar Europa. En telkens overkomt het hem weer. Men kan daaruit verschillende conclusies trekken. Men kan zeggen: was Amerika niet droog, dan zou die man allicht meer maat weten

te houden. Men kan ook redeneeren: waren andere landen eveneens droog, dan zou zulk drankmisbruik vanzelf uitgesloten zijn. Nu generaliseere men niet. Ik beweer niet, dat er hier drinkgelagen worden gehouden. Gelukkig is dat zoo niet. Veel Amerikanen houden zich ook buiten hun land vrijwillig aan de prohibition-law. Des te vreeselijker echter doet de drankzonde hier aan. Nog eens: de mensch is een wonderlijk wezen.

Het deftige zeedorp kent ook zijn verborgen leed. Daar hebt ge een van de officieren, tegelijk een van mijn tafelenooten. Hij is de charmantste man van de boot. De vroolijkheid straalt hem uit de oogen. Hij heeft voor ieder een vriendelijk woord. En toch... eens was hij een schatrijke Rus van hoogen adel. Door de revolutie werd hij uit zijn land verdreven. Zijn bestaansbronnen werden alle dichtgestopt. Door het bolsjevistische regiem werd het hem verboden zijn vaderland weer te betreden. Hij moet vroolijk zijn. Dat brengt zijn werk mee. Maar in zijn hart...

Doch het is mijn bedoeling niet alle ellende te teekenen, welke aan boord wordt opgemerkt, weggespeeld, vaak ook weggedanst. Voor velen, voor de meesten betekent een zeereis: pretmaken. Maar daarbinnen is geen vrede.

De draadloze bracht vandaag niets belangrijks. Onder het gewone nieuws stond vermeld, dat in die staten van Amerika, waarin de propaganda van de evolutieel verboden is, het kerkbezoek op laag peil staat. Gunstig tegen deze „fundamentalistische“ staten, gelijk ze hier worden genoemd, zouden de andere afsteken. Men moet het maar dadelijk gelooven! Hieruit ziet men, dat zelfs een bootkrant niet neutraal kan zijn.

s.s. „Olympic“, Zaterdag 22 Maart.

Vandaag was de zee nogal gevolgen.

Haar anders zoo vriendelijk gelaat glanzend van zonnespel neemt verraderlijke trekken aan.

Ge denkt aan haar als aan het groote zeemansgraf. Hoevelen liggen daar niet in de diepte verzonken.

Doch eens zal het in vervulling gaan: de zee gal de dooden, die in haar waren.

Hoe dat zal zijn, men kan het zich niet voorstellen.

kale bouw en compositie, als bij weinig andere meesters. — Ook onze organisten kunnen zich nooit genoeg in Bach verdiepen. Hun spel zal aan strengheid en zuiverheid winnen; zij zullen minder lichtvaardig, in romantische blindheid voor de eischen der techniek, wekelijks grijpen naar het moeilijkste: de muzikale improvisatie.

Bach verbindt oud en nieuw; denk b.v. maar eens aan de zetting van zijn korallen en de in zekere zin polytonale recitatieven der Passionen. Daarom is hij voor componisten een ideaal voorbeeld ter navolging, mits deze navolging naar de geest en niet naar de letter geschiedt. Wie niet als epigoon geboren is, kan niet blijven doorcomponeren in de stijlen der 19e eeuw. Nieuwe experimenten zijn noodzakelijk, waarbij genie en karakter in bond de weg zullen moeten wijzen. Bach kan daarbij vormend, maar ook bewarend werken, meer nog b.v. dan de beide andere groote B.'s, Beethoven en Brahms. De burgerlijke idealen der revolutie (Beethoven) en de burgerlijke romantiek der 19e eeuw (Brahms) gaan verbleeken, terwijl Bachs serene wereld altijd even bevend, ver en hoog haar net van sterren uitspant boven uw hoofd.

In een zeker opzicht is Bach een kind der Gothiek, — Beethoven der Renaissance. De Renaissance-geest lijkt te sterven; men verlangt naar een nieuwe monumentale houding in leven en kunst. Voor de Londensche Bach was diens vader Johann Sebastian een „oude prui“, maar nu wordt Bach de modernere dan Brahms, de modernere dan Beethoven! Een herboren monumentaliteit in de muziek zal in Bachs schaduw moeten verrijzen.

b. Algemeen-Aesthetisch. Voornaamste zeiden we reeds in onze opmerking over de muzikale en aesthetische voorlichting. Laten zij, wier ideaal het is, voorlichting te geven op kunstgebied, toch de muziek niet verwaarloosen. Men waardeert Rembrandt en Vermeer in zeer fijne nuances, maar Beethoven is voor velen een anecdote, Bach een verheven... naam.

c. Als Christen. Bach overwon de gevaren, aan de zelfvorming verbonden, door de geweldige tucht van zijn strenge geest. En zoo behield hij alleen de voordeelen: zelfstandigheid, frisheid, onafhankelijkheid. Dit alles was bij hem: genade. Bij meer geest ontving hij meer Geest. En spiegelt, volgens de dichters, elke dauwdrup 'theelal, — in elke noot van Bach heeft zijn geweten van Christen en kunstenaar. Recht beschouwd staat hij, de Prot-Christelijke kunstenaar, ons nader dan de beste Roomsche en Byzantijnsche beeldende kunst, nader dan de eigenlijke cathedralen, die geliefkoosde vergelijkingsobjecten, nader in zekere zin dan Goethe, dan Dante, nader dan Händel, Haydn, Franck en Mendelssohn. Wellicht is in geen enkele andere scheppende kunstenaar het waarlijk monumentale zoo zuiver belichaamd geweest. Hij behoort tot de weinige edelen, ons dan toch gegeven „dem höchsten Gott allein zu Ehren, dem Nächsten d'raus sich zu beehren“.

Rotterdam.

C. RIJNSDORP.

POPULAIR-WETEN - SCHADDELUKE SCHETSEN

Joh. Seb. Bach, de Architect-Mysticus.

V.

3. De Architect-Mysticus.

Architectuur en mystiek vormen op zichzelf geen tegenstelling. In een wereld zonder zonde zou het samengaan van deze beide elementen vanzelfsprekend zijn. In onze zondige wereld is dat niet het geval. Zoover de kunstgeschiedenis teruggaat, vernemen we van twee richtingen in de kunst, die elkander voortdurend aantrokken en afstooten. Ge kunt die richtingen met allerlei namen noemen en op bepaalde manieren bezien, — in de grond der zaak is het altijd hetzelfde lied. De eene richting wil vóór alles beweging, — de andere rust; de eene geest, de andere vorm; de eene gaat uit van het detail, de andere van het geheel; de eene wil schitteren, de andere bouwen. Spreek van dynamisch en statisch, van romantisch en klassiek, spreek met Nietzsche van dionysisch en apollinisch, met Schiller van „sentimentalisch“ en „naïf“, en ge zegt telkens weer wat anders, maar telkens maakt ge toch een deeling in twee, en die tweedheid gaat altijd op de een of andere manier op een polair grondverschil terug.

Op de toppen der kunst, waar zoovele geestelijke wonden zich sluiten tot genezing en de menschenziel even rust vindt in een gedroomde harmonie, wordt de bedoelde tegenstelling incidenteel verzoend. En zie hier nu Bachs grootheid. We zagen hem als architect, de kunstenaar van de vorm, als de bouw-er bij uitnemendheid. Maar ook lazende van hem als van de mysticus, de Christen-kunstenaar, voor wie Geest en geest in één perspectief liggen, als van de begenadigde bidder. En hij was voor ons beide, voortdurend. In de strenge architectuur van de Nachtwachtfuga schoot de ziel vleugelen aan van een duif, om klapwiekend goud in de vlerken te vangen. In de fuga, in welker thema de „d“ telkens terugkwam, was de architectuur van een gestrengte nuchterheid. En het hemelverlangen van „Nun komm' der Heiden Heiland“ zingt op een stemvoering van volmaakte gestrengheid en wetmatigheid.

Bach bouwt en hij bidt. Hij is de biddende bouw-er. En vraagt men naar een voorbeeld, waarin architectuur en mystiek verbonden culmineeren, zou men dan niet wijzen op die merkwaardige fuga in E. gr. 1, waarvan we hieronder de aanvang citeeren? Het thema herinnert aan de inzel der melodie van Ps. 73. Merk, als zij U in de ooren of onder de oogen komt, hoe thema en contrapunt zóó dicht verstrengeld liggen, dat de geheele fuga „Engführung“ lijkt, terwijl elke noot toch beziel is en we een geheel krijgen van wonderes schoonheid.

4. Slotopmerkingen. (Bach als Opvoeder.)

Bewondering is goed, maar als ze niet aan het werk zet, blijft ze onvruchtbaar. Men kijkt vaak te veel tegen de groote mannen op. Zulk een bewondering wordt harteloos. Zij hebben niet geleefd, om na hun dood te verstijven tot een standbeeld, of ineen te schrompelen tot een velgedrukte naam in een schoolboek: hun werk moet in de consumptie blijven.

Ook Bach is opvoeder. Ons staat hij bovendien zoo na. Hij is belijnd en diep; oud en nieuw verbindt hij. Laat ook hij ons dan opvoeden, muzikaal, algemeen-aesthetisch en als Christen!

a. Muzikaal. Voor de massa zal die opvoeding voornamelijk door hooren moeten geschieden. Hiervoor lijkt de huidige constellatie van ons muziekleven zeer geschikt. Bachs muziek kan men zeer vaak beluisteren; de aether is er vol van. Maar de belangstelling is nog te voornamelijk naar het vocale werk gericht.

Voorlichting kan hier nuttig werken, mits deze niet te veel in het historische en anecdotische gevangen blijft. Hier is nog veel werk te doen, met name van boven af. De aesthetici en essayisten hebben te weinig verstand van muziek en de vak-musici vertoonen dikwijls een zeker tekort aan algemeene aesthetische ontwikkeling. Zoo blijft de muziek min of meer geïsoleerd van de andere kunsten, tot schade van alle betrokken partijen.

Wie kan, moet echter Bach ook spelen. Voor de piano is er keus te over; voor het harmonium zijn er de meer eenvoudige fuga's, liederen, korallen en desnoods arrangementen. Bij het spelen werken 'tgezicht, 'tgehoor en 'tgevoel samen; de afzonderlijke beelden controleeren en steunen elkaar en ten slotte worden zij één. Bachs muziek wordt eerst recht mooi bij veelvuldige herhaling. En al studeerende en spelende krijgt men een kijk op muzi-